

likle Muhammed Hüseyin b. Halef-i Tebrîzî'nin *Burhân-ı Kâtî* ve Abdürreşid b. Abdülgafûr el-Hüseyînî et-Tattavî'nin *Ferheng-i Reşîdî* adlı eserlerinde kaynak olarak gösterilen sözlük Muhammed Debîr-i Siyâkî tarafından neşredilmiştir (I-III, Tahran 1338-1341 hş.). Sürûrî ayrıca şiirler yazmış, bazı şiirleri çeşitli tezkirelerde nakledilmiştir (Nasrâbâdî, s. 291-292).

BİBLİYOGRAFYA :

Keşfü'z-zunûn, II, 1558-1559; Muhammed Tâhir Nasrâbâdî, *Tezkire-i Nasrâbâdî* (nşr. Vahîd Destgirdî), Tahran 1361 hş., s. 291-292; Rieu, *Catalogue of the Persian Manuscripts*, II, 498-499; Takıyyüddin Muhammed Evhadî-i Belyânî, *‘Urfâtü'l-‘aşîkîn ve ‘arşâtü'l-‘ârifîn*, Tahran Kitâbhâne-i Millî-yi Melik, nr. 5324, I, vr. 58b; Storey, *Persian Literature*, III/1, s. 23-25; Mîr Cemâleddin Hüseyin b. Fahreddin Hasan İncü-yî Şîrâzî, *Ferheng-i Cihângîrî* (nşr. Rahîm Affîf), Meşhed 1351 hş., I, 1-5; Pervîz Nâtil Hânlerî, *Târîh-i Zebân-ı Fârsî*, Tahran 1352 hş., s. 224-230; Safâ, *Edebiyyât*, V/1, s. 380-384; Müderris-i Tebrîzî, *Reyhâne-tü'l-‘edeb*, Tahran 1369 hş., I, 186-201; Hüseyin Vüsûkî, *Vâje-şînâsî vü Ferheng-nigârî der Zebân-ı Fârsî*, Tahran 1383 hş., s. 162; Munibur Rahman, "Sürûrî Kâşânî", *El²* (İng.), IX, 896-897; Solomon Baevskii, "Farhang-e Sorûrî", *Elr.*, IX, 271-272.

KAAN DİLEK

SÜRÛŞ-İ İŞFAHÂNÎ

(سروش اصفهانی)

Mîrzâ Muhammed Ali Han Sürûş-î İsfahânî
(ö. 1285/1868)

İranlı şair.

İsfahan'ın Sidih beldesinde dünyaya geldi. Bir şiirinde Serahs savaşı (1248/1832) sırasında yirmi yaşında olduğunu söylemektedir. "Sürûş" mahlasıdır. Babası Kanber Ali Sidhî küçük bir esnaftı. Muhammed Ali, öğrenimini önce doğduğu yerde ve babasının vefatının ardından bittiği İsfahan'da (1827) müctehid Seyyid Gidâbâdî'nin himayesinde gördü. Bu sırada şiire olan yeteneğini geliştirmeye başladı. On beş yaşında okuma yazma öğrendiğinden iyi bir eğitim alma fırsatı bulamadı; ancak okuduğu divanlar, edebî kitaplardan öğrendikleri ve meclisinde bulunduğu şair ve âlimlerden duyduklarıyla kendini yetiştirdi. 1831'de İsfahan'dan ayrılarak üç yıl boyunca Kum'da ve ardından Kazvin'de bulunduktan sonra Tebriz'e gitti ve oraya yerleşti. Bu şehirde iken Kaçar şehzadelerinden Bahraman Mirza ve Muhsin Mirza'nın himayesini gördü; onlara methiyeler yazdı. Nâsirüddin Şah'ın velihtliği sırasında hizmetine girdi. 1848 yılında Nâsirüddin Şah tahta geçince onunla birlikte Tah-

ran'a gitti ve saraya intisap etti. Saray şairi meliküşşuarâ Kâânî-i Şîrâzî'nin ölümünün (1270/1854) ardından onun yerine resmî saray şairliğine getirildi, kendisine "şemsü's-şuarâ" lakabı ve han unvanı verildi. Ölünceye kadar bu sıfatla saray törenlerindeki selâm kasidelerini okumakla görevlendirildi. 1285 (1868) yılında Tahran'da vefat etti ve Kum'da defnedildi.

Sürûş, Kaçarlar döneminde şairliği ve özellikle kasidedeki ustalığıyla meşhur olmuş, birçok beyti edebî eserlerde örnek olarak zikredilmiştir. Kasidede Ferruhî-i Sîstânî ve Emîr Muizzî tarzını takip etmiştir. Sürûş'un yaklaşık 12.000 beyit ihtiva eden divanındaki şiirleri kaside, gazel ve kıtalardan ibarettir. Hz. Peygamber, Hz. Ali ve Ehl-i beyt'le ilgili 9219 beyitten oluşan *Ürdîbihîşt-nâme* ve Kerbelâ olayını anlattığı 1159 beyitlik *Ravzatü'l-esrâr* (Teb-riz 1286) adlı mesnevileriyle meşhurdur. Öğrencisi Mirza İbrâhim Müşterî'nin istinsah edip kendisinin düzelittiği divanı Muhammed Ca'fer Mahcûb tarafından iki cilt halinde neşredilmiştir (Tahran 1339-1340 hş./1960-1961). Resûl-i Ekrem ve Şîi imamlarının methine dair yaklaşık 2000 beyitlik altmış dokuz kasideyi ihtiva eden *Şemsü'l-menâkıb*'ı da öğrencisi Müşterî derlemiştir (Tahran 1300). Mersiyeleri ayrıca basılan Sürûş'un (*Merâşî-i Mîrzâ Muhammed 'Ali Hân İsfahânî*, Tahran 1293) diğer önemli bir çalışması da binbir gece masallarının Farsça'ya çevirisidir (nşr. Mîrzâ Ali Hoşnûvîs, Tebriz 1261; nşr. Muhammed Rızâ Tâcir Kâşânî, Tahran 1275 h.).

BİBLİYOGRAFYA :

Rızâ Kuli Han Hidâyet, *Mecma'u'l-fuşahâ*² (nşr. Müzâahir Musaffâ), Tahran 1382 hş., I/2, s. 579-611; Yahyâ Âryanpûr, *Ez Şabâ tâ Nîmâ*, Tahran 2535 şş., I, 86-93, 209-210; Ahmed Dîvân Beygî-yî Şîrâzî, *Edeb ü Ferheng der 'Asr-ı Kâcârîyye* (nşr. Abdülhüseyin Nevâî), Tahran 1364 hş., I, 767-773; Abdürrefî² Hakîkat, *Ferheng-i Şâ'îrân-ı Zebân-ı Fârsî*, Tahran 1368 hş., s. 276; Bânû Nusret Tecrübekâr, *İran Edebiyatında Şiir: Kaçarlar Devri* (trc. Mehmet Kanar), İstanbul 1995, s. 80-82; Munibur Rahman, "Sürûş", *El²* (İng.), IX, 897.

RIZA KURTULUŞ

SÜRÛYÂNÎCE

Ârâmîce'nin halen konuşulan
Doğu lehçelerinden biri.

Arapça'da Süryâniye, İngilizce'de Syriac, Almanca'da Syrisch, Fransızca'da Syriaque şeklinde ifade edilen bu dil Ârâmîce ile aynı grupta yer alan İbrânîce, Ugaritçe ve Fenikece ile akrabadır. Süryânî adının ortaya çıkışı hakkında çeşitli görüşler ileri

sürülmüştür. Bunlardan, Hz. İsa'nın bütün havârilinin Lübnan'ın güney sahillerindeki Sûr şehri ve civarından olmaları do-layısıyla Sûrî'nin adıyla anıldıkları ve Ârâmîler'in Hristiyanlığı kabul ettikten sonra kendilerini putperest soydaşlarından ayırmak amacıyla bu adı benimsedikleri şeklindeki görüş muhtemel görülmekte, Süryânîce'nin Urfa (Urhâi, Edessa, er-Ruhâ) Ârâmîcesi'nin bir lehçesi olması da bu görüşü desteklemektedir. İbn Hazm'a göre ilk defa Arapça konuşan kişi Hz. İsmâil, ilk İbrânîce konuşan kişi Hz. İshak, ilk Süryânîce konuşan kişi de Hz. İbrâhim'dir, bu sebeple Süryânîce hem Arapça hem de İbrânîce'nin aslını oluşturmaktadır (*el-lhkâm*, I, 30-31).

Ârâmîce lehçeleri içinde günümüze en çok belgesi ulaşan Süryânîce Ârâmîce'nin nüvesini teşkil eder. Köken itibarıyla Urfa bölgesinde yaşayan halkın ana dilidir. I ve II. yüzyıllarda gerçekleşen misyonerlik faaliyetleri neticesinde İpek yolu güzergâhında önemli bir ticaret merkezi haline gelen Urfa'nın hristiyan hâkimiyetine girmesi üzerine Süryânîce Hristiyanlık için Grekçe'den sonra en önemli dil olmuştur. Bu durum, bölgedeki ortak dil ve kültüre sahip kavimler arasında farklılaşmalar meydana getirmiş, o günkü hristiyanlar açısından dinsiz kelimesiyle eş anlamlı olan Ârâmî adıyla karışmasını önlemek amacıyla Hristiyanlığı benimseyen Ârâmîler'e Süryânî (Suryoye), dillerine de Süryânîce denilmiştir. Kabul edilen görüşe göre Hz. İsa'nın dili Galile Ârâmîcesi idi. Onun diline yakınlığı sebebiyle bu bölgede konuşulan Ârâmîce lehçesi (Süryânîce) Hristiyanlığın bazı kutsal metinlerinin yazıldığı ilk dillerden biri haline gelmiş ve bu dilde II-VII. yüzyıllar arasında özellikle kutsal kitap çeviri ve yorumlarını, kilise babalarının hayatlarını, ilâhî ve şiirleri kapsayan büyük bir dinî edebiyat gelişmiştir. Bu edebiyatın yanı sıra Antikçağ felsefe ve bilimiyle ilgili, çoğunlukla orijinal metinleri günümüze ulaşmayan birçok Grekçe eserin çevirisi de yapılmıştır. Süryânîler, Hristiyanlığın ilk dönemlerinde kurdukları Antakya ve Urfa kiliseleriyle bu dini kurumsal bir niteliğe kavuşturmuşlar, daha sonra bu kiliselerin bünyesinde faaliyet gösteren okullar açarak çocuklarının Grekçe ile birlikte kendi dillerinde felsefe, din, edebiyat, müzik gibi alanlarda eğitim almalarını sağlamışlardır. En ünlüsü Urfa Akademisi olan Süryânî okullarının Mezopotamya'daki sayısı zamanla elliye yaklaşmıştır.

431 Efes ve 451 Kadıköy konsilleriyle farklı mezheplere bölünen Süryânîler'in di-

li ve alfabesi Doğu'da İran etkisinde kalan Nestûrî lehçe ve yazısı, Batı'da Bizans etkisinde kalan Ya'kübî lehçe ve yazısı olmak üzere ikiye ayrılmıştır (bk. SÜRYÂNİLER). Nestûrî lehçesi Süryânîce'nin özgün yapısını korur ve yalnız İbrânîce, Arapça, Farsça ve Türkçe'den bazı kelimeler alırken Ya'kübî lehçesi morfoloji, sentaks, fonetik, üslûp ve ifade biçimi açısından Grekçe'nin etkisinde kalmıştır. İki lehçe arasındaki başlıca farklılık sesli harflerin okunuşunda ve bunları yazıda belirtme tarzındadır. Sağdan sola, bazan da yukarıdan aşağıya doğru yazılan Süryânî yazısı Palmira Ârâmîcesi'nden alınmıştır ve en eski örneği V. yüzyıla kadar aktif biçimde kullanılan Estrangelô'dur. Doğu ve Batı lehçelerinin oluşmasıyla Doğu lehçesi Nestûrî yazısını (Madnhaya), Batı lehçesi Ya'kübî yazısını (Serto) geliştirmiş, Ya'kübî yazısından Melkîler'ce kullanılan Melkî yazısı türemiştir; Ya'kübîler'ten ayrılan Mârûnîler ise yine Ya'kübî yazısını kullanmışlardır. Estrangelô da bir süsleme yazısı veya motifi olarak varlığını sürdürmüştür. Süryânî alfabesi, altısı yumuşak ve sert olmak üzere (b, g, d, k, f, t) çift telaffuzlu yirmi iki sessiz harften meydana gelmiştir. Bunlar Arapça'da olduğu gibi bitiştirilerek yazıldığından başta, ortada ve sondaki biçimleri birbirinden farklıdır. Harekeler de yine Arapça'da görüldüğü gibi harflerin altına veya üstüne konulan bazı sembollerle nokta ve çizgi şeklindedir. Otuz altı işaretten oluşan harekeleme sistemi ilk Süryânî gramerini yazan Urfaî Ya'küb (ö. 708) tarafından tamamlanmıştır. Süryânîce'de kelimeler diğer Sâmi dillerine paralel olarak üç sessiz harften meydana gelir. İsimler erillik ve dişillik özelliği taşımakta ve yine Arapça'ya benzer biçimde tekillik, ikillik ve çoğulluk hallerinde kullanılmaktadır. İkiliğin sonraki dönemlerde azaldığı, hatta kaybolduğu görülmür. Süryânîce Klasik Süryânîce, Orta Süryânîce ve Modern Süryânîce olmak üzere üç ana bölüme ayrılabilir. Orta Süryânîce, Doğu Süryânîcesi (Nestûrî) ve Batı Süryânîcesi (Ya'kübî), Modern Süryânîce, Modern Doğu Süryânîcesi (Âsûrî [Asuraya]), Keldânî (Kaldeya) ve Modern Batı Süryânîcesi (Turoyo ve Mlahso) kollarına ayrılır. Bu tasnif Süryânîce'nin geçirdiği dönemleri tarihî gelişimine uygun biçimde verir ve herhangi bir dönemde meydana gelen değişiklikleri adlandırma hususunda belirleyicidir.

Süryânî dili ve edebiyatı, hristiyan dünyasının tarihinde önemli bir rol oynamasının yanı sıra Ortadoğu'nun kültürel dokusunda ana unsurlardan biri olmuştur.

Asıl tarihî anlamı ve önemi ise Grek, Mezopotamya ve Asya uygarlıkları arasında bir kültür köprüsü oluşturmamasından kaynaklanmaktadır. Öte yandan Süryânîce'nin tarihinin Hristiyanlık tarihiyle eş zamanlı olarak ele alınması gerekmektedir. Çünkü bu dil Hristiyanlığın en erken döneminden itibaren onunla birlikte anılmış, onunla birlikte yayılıp gelişmiştir. Başta Peşitta (m.s. II. yüzyıl) diye adlandırılan çeviri olmak üzere Ahd-i Atîk ve Ahd-i Cedîd metinlerinin Süryânîce'ye çeşitli çevirileri yapılmıştır. Günümüzde bu dil Ortadoğu ve Nestûrî misyonerlerinin çabasıyla Hristiyanlığın yayıldığı İran, Hazar ötesi, Hindistan ve Çin'e kadar olan Asya ülkelerindeki kiliselerin âyin dilidir. Süryânî edebiyatı hem Nestûrîler hem Ya'kübîler tarafından devam ettirilmiştir. Ebû'l-Ferec İbnü'l-İbrî (Bar İbrâya / Bar Hebraus) Ya'kübîler içinde en önde gelen isimdir. Bölünme sonrasında Nestûrîler edebiyattan biraz uzaklaşmışlarsa da başlıca tercümeleme yine Huneyn b. İshak ve çağdaşı diğer mütercimler gibi Nestûrîler tarafından gerçekleştirilmiştir. VII. yüzyılın sonları ile VIII. yüzyılın başlarında Arapça'nın ortaya çıkmasına kadar çok geniş bir alana yayılan Süryânîce şehirlerde gittikçe daha az kullanılmış ve sadece kırsal kesimlerde kalmıştır. Buna rağmen hâlâ müellif ve ilim adamları bu dille yazmakta ve çeşitli televizyon kanalları yayın yapmaktadır. Ancak Süryânîce'nin birçok kelimesi zamanla unutulmuş ve bunlar sadece daha önce geçtiği Arapça'da korunabilmiştir, dolayısıyla bu dilin günümüzde yarı ölü bir dil olduğu söylenebilir. Süryânîce'nin tarihle oynadığı önemli rollerden biri de çeşitli dillerin Süryânî alfabesinin Karşûnî (Garşûnî) denilen türüyle yazılmış olmasıdır. Nitekim Uygur Türkçesi de bu alfabeyle yazılmıştır. Küfî Arap yazısının kökeninin de Estrangelô alfabesi olduğu kabul edilmektedir. Ebced hesabında harflerin sayısal değerlerinin Süryânîce'den alındığı görüşü ise dakik bir bakış açısına dayanmamaktadır. Genel kabule göre bu değerler Ârâmîce ile İbrânîce'nin de etkisiyle Nabatîce'den Arapça'ya geçmiştir (bk. EBCED). Süryânîce halen Türkiye'de Urfa, İstanbul, Tûr Abdin (Mardin-Midyat), Adıyaman, Siirt, Şırnak (İdil), Hakkâri ve İran'da Urmiye bölgeleriyle Azerbaycan, Irak, Suriye, Lübnan ve Filistin'de yaşayan Süryânîler, Asurlular, Keldânîler ve diğer bazı küçük toplumlar tarafından konuşulmakta, buralardan İsveç, Almanya, Hollanda gibi Avrupa ülkeleriyle Kıbrıs ve Amerika'ya göç eden Süryânîler arasında da kullanılmaktadır.

Aynı zamanda dünya genelinde geniş bir alanda kiliselerin âyin dili Süryânîce'dir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Hazm, *el-Ihkâm* (nşr. Ahmed M. Şâkir), Kahire 1970, I, 30-31; M. Atıyye el-Ebrâşî, *el-Âdâbü's-Sâmiyye*, Kahire 1946, s. 42-83; S. Moscati, *An Introduction to the Comparative Grammar of the Semitic Languages: Phonology and Morphology*, Wiesbaden 1964; Bersûm Yûsuf Eyyûb, *el-Lugâtü's-Süryâniyye*, Halep 1973; Murâd Kâmil v.dğr., *Târîhu'l-edebî's-Süryânî min neş'e-tihî ile'l-'aşrî'l-hâzır*, Kahire 1974; I. Welfenson, *Târîhu'l-lugâtî's-Sâmiyye*, Beyrut 1980, s. 141-160; G. A. Kiraz, *Introduction to Syriac Spirantization*, Nederland 1995; Semîr Abdub, *es-Süryân kadîmen ve hâdîşen*, Amman 1997; Kadir Albayrak, *Keldânîler ve Nastûrîler*, Ankara 1997; S. P. Brock, *Süryani Geleneğinde Kutsal Kitap* (trc. Circis Bulut), İstanbul 2000; Zâkiye Muhammed Rüşdî, *es-Süryâniyye: Nahvühâ ve şarfühâ ma'a muhtârât min nuşûşî'l-luga*, Kahire 2001; Rüştü Raşid, "Yunan Mirasının Arapça'ya Yayılması" (trc. Muharrem Özlük – Bekir S. Gür), *Klasik Avrupalı Modernitenin İcadı ve İslâm'da Bilim* (ed. Bekir S. Gür), Ankara 2005, s. 95-147; Eyyûp Tanrıverdi, "Süryânî Dili", *Süryânîler ve Süryânîlik* (haz. Ahmet Taşgîn v.dğr.), Ankara 2005, II, 1-10; a.mlf., "Ana Hatlarıyla Süryânî Edebiyatının Tarihi Gelişimi", a.e., II, 13-40; G. Bergsträsser, *Sâmi Dilleri Tarihi* (haz. Hulusi Kılıç – Eyyûp Tanrıverdi), İstanbul 2006, s. 83-89; B. H. Cowper, "The Syriac Language and Literature", *Journal of Sacred Literature*, new series (series 4), II (1863), s. 75-87; J. F. Healey, "The Edessan Milieu and the Birth of Syriac", *Hugoye: Journal of Syriac Studies*, X/2 (2007), (<http://syrc.com.cua.edu/Hugoye/Vol10No2/HV10N2Healey.html>); "Aramî Dil ve Diyelekler", *TA*, III, 219-223; "Süryani Dili", a.e., XXX, 162; "Süryani Edebiyatı", a.e., XXX, 162-163; "Süryânîler", a.e., XXX, 163-164; Ali M. Dingol, "Ârâmîce", *DİA*, III, 267; Ca'fer Hâdî Hasan, "İbrânîce", a.e., XXI, 366-367.

MEHMET SADIK GÜR

SÜRYÂNİLER

Doğu hristiyan
kiliseleri arasında yer alan
ve Ya'kübîler adıyla da
bilinen grup.

Süryânîler, Pavlus'un şekillendirdiği itikadî çizgide ekümenik Antakya Patrikhânesi'ne mensup olan, bugün de tarihî Antakya Patrikhânesi'ni temsil eden, Hristiyanlığın en kadîm cemaatlerindendir. VI. yüzyılın ortalarına kadar Doğu Hristiyanlığının liderliğini elinde bulunduran bu kilise bir yandan içine düştüğü teolojik çekişmeler, öte yandan Bizans kilisesinin mezhep farklılığından dolayı uyguladığı baskı yüzünden gün geçtikçe zayıflamış, nihayet İslâm'ın bölgeye gelmesiyle yavaş yavaş taraftarlarını kaybederek bugünkü durumuna gelmiştir. Süryânîlik günümüzde dünyanın her tarafında yaşayan ve çeşitli